

دانشکده علوم انسانی

گروه علوم سیاسی

پایان نامه کارشناسی ارشد (گرایش اندیشه سیاسی)

نسبت مدارا و عدالت در آثار سعدی

فیروز جعفری

استاد راهنما

دکتر عباس منوچهری

استاد مشاور

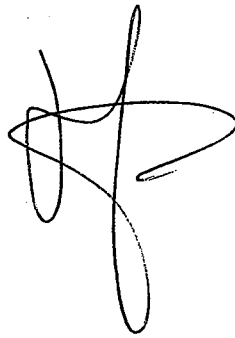
دکتر علیرضا بهشتی

پاییز ۱۳۸۸

تاییدیه اعضای هیات داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

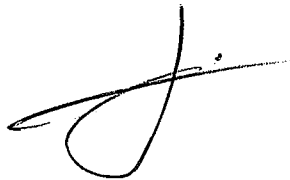
اعضای هیات داوران نسخه نهایی پایان نامه آقای فیروز جعفری تحت عنوان سنت مدارا و عدالت در آثار سعدی را از فرم و محتوی بررسی نموده و پذیرش آن را برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیشنهاد می کند.

اعضای هیات داوران

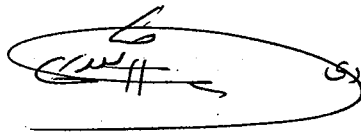

۱- استاد راهنما: دکتر عباس منوچهری

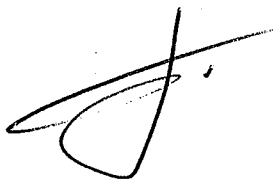
۲- استاد مشاور: دکتر علی رضا بهشتی

۳- استاد ناظر: دکتر ناصر نیکوبخت

۴- استاد ناظر: دکتر ابوالفضل شکوری

۵- نماینده تحصیلات تکمیلی: دکتر ناصر نیکوبخت

آیین‌نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهشهای علمی دانشگاه تربیت مدرس

مقدمه: با عنایت به سیاست‌های پژوهشی و فناوری دانشگاه در راستای تحقق عدالت و کرامت انسانها که لازمه شکوفایی علمی و فنی است و رعایت حقوق مادی و معنوی دانشگاه و پژوهشگران، لازم است اعضای هیأت علمی، دانشجویان، دانش‌آموختگان و دیگر همکاران طرح، در مورد نتایج پژوهشهای علمی که تحت عناوین پایان‌نامه، رساله و طرحهای تحقیقاتی با هماهنگی دانشگاه انجام شده است، موارد زیر را رعایت نمایند:

ماده ۱- حق نشر و تکثیر پایان‌نامه/ رساله و درآمدهای حاصل از آنها متعلق به دانشگاه می باشد ولی حقوق معنوی پدید آورندگان محفوظ خواهد بود.

ماده ۲- انتشار مقاله یا مقالات مستخرج از پایان‌نامه/ رساله به صورت چاپ در نشریات علمی و یا ارائه در مجامع علمی باید به نام دانشگاه بوده و با تایید استاد راهنمای اصلی، یکی از اساتید راهنما، مشاور و یا دانشجوی مسئول مکاتبات مقاله باشد. ولی مسئولیت علمی مقاله مستخرج از پایان‌نامه و رساله به عهده اساتید راهنما و دانشجو می باشد.

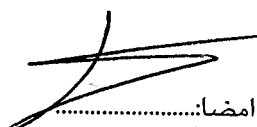
تبصره: در مقالاتی که پس از دانش‌آموختگی بصورت ترکیبی از اطلاعات جدید و نتایج حاصل از پایان‌نامه/ رساله نیز منتشر می‌شود نیز باید نام دانشگاه درج شود.

ماده ۳- انتشار کتاب، نرم افزار و یا آثار ویژه (اثری هنری مانند فیلم، عکس، نقاشی و نمایشنامه) حاصل از نتایج پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرحهای تحقیقاتی کلیه واحدهای دانشگاه اعم از دانشکده ها، مراکز تحقیقاتی، پژوهشکده ها، پارک علم و فناوری و دیگر واحدها باید با مجوز کتبی صادره از معاونت پژوهشی دانشگاه و براساس آئین نامه های مصوب انجام شود.

ماده ۴- ثبت اختراع و تدوین دانش فنی و یا ارائه یافته ها در جشنواره‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی که حاصل نتایج مستخرج از پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرحهای تحقیقاتی دانشگاه باید با هماهنگی استاد راهنما یا مجری طرح از طریق معاونت پژوهشی دانشگاه انجام گیرد.

ماده ۵- این آیین‌نامه در ۵ ماده و یک تبصره در تاریخ ۸۷/۴/۱ در شورای پژوهشی و در تاریخ ۸۷/۴/۲۳ در هیأت رئیسه دانشگاه به تایید رسید و در جلسه مورخ ۸۷/۷/۱۵ شورای دانشگاه به تصویب رسیده و از تاریخ تصویب در شورای دانشگاه لازم‌الاجرا است.

«اینجانب..... دانشجوی رشته..... ورودی سال تحصیلی.....
مقطع..... دانشکده..... متعهد می شوم کلیه نکات مندرج در آئین نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهش های علمی دانشگاه تربیت مدرس را در انتشار یافته های علمی مستخرج از پایان نامه / رساله تحصیلی خود رعایت نمایم. در صورت تخلف از مفاد آئین نامه فوق الاشعار به دانشگاه وکالت و نمایندگی می دهم که از طرف اینجانب نسبت به لغو امتیاز اختراع بنام بنده و یا هر گونه امتیاز دیگر و تغییر آن به نام دانشگاه اقدام نماید. ضمناً نسبت به جبران فوری ضرر و زیان حاصله بر اساس برآورد دانشگاه اقدام خواهم نمود و بدینوسیله حق هر گونه اعتراض را از خود سلب نمودیم»

امضا:

تاریخ: ۸۷/۱۰/۲۵

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مبین بخشی از فعالیتهای علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه) عبارت ذیل را چاپ کند:

«کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد / رساله دکتری نگارنده در رشته
است که در سال ۱۳۸۸ در دانشکده علوم پایه
دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی سرکار خانم/جناب آقای دکتر عباس خرابی، مشاوره
سرکار خانم/جناب آقای دکتر علی محمدی و مشاوره سرکار خانم/جناب آقای دکتر
از آن دفاع شده است.»

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه های انتشارات دانشگاه، تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اهدا کند. دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵: دانشجو تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تامین نماید.

ماده ۶: اینجانب فرزاد هاشمی دانشجوی رشته علم باک مقطع کارشناسی ارشد
تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

نام و نام خانوادگی: فرزاد هاشمی

تاریخ و امضا: ۱۳۸۸-۱۰-۲۵

فهرست مطالب

فصل اول مقدمه و کلیات	۱
۱. مقدمه	۲
۲. طرح مسئله و اهمیت آن	۳
۳. مرور ادبیات	۳
۴. سوال اصلی	۱۴
۵. فرضیه	۱۴
۶. چارچوب نظری	۱۴
۶-۱ ماهیت اندیشه سیاسی	۱۶
۶-۲ سیاست نامه نویسی و ویژگیهای آن	۱۸
۶-۳-۱ حق الهی حکومت و جایگاه شاه	۲۷
۶-۳-۲ عدالت	۳۴
۶-۳-۳ امنیت	۳۹
۶-۳-۴ وزارت	۴۲
۷. روش تحقیق	۴۵
فصل دوم	۴۷
آثار سعدی	۴۷
۱. زندگینامه و زمانه سعدی	۴۹
۱-۱ زندگینامه	۴۹
۲-۱ زمانه سعدی	۵۰
۲. وضعیت ادبیات فارسی در عصر سعدی	۵۲
۲-۱ از آغاز تا قرن پنجم هجری	۵۳
۲-۲ قرن پنجم و ششم	۵۴
۲-۳ قرون هفتم و هشتم	۵۶
۲-۴ دسته بندی و ویژگی آثار سعدی و جایگاه وی در ادبیات فارسی	۵۸
۳. ادبیات سیاسی و جایگاه سعدی در آن	۶۷
فصل سوم اندیشه سیاسی سعدی	۷۱
۱. جهان بینی سعدی	۷۴

۷۶.....	۲. اندیشه سیاسی سعدی
۷۷.....	۱-۲ بوستان و گلستان
۷۷.....	۱-۱-۲ حق الهی حکومت و جایگاه شاه.....
۸۰.....	۲-۱-۲ عدالت
۸۵.....	۲-۲ نصیحة الملوك.....
۸۶.....	۱-۲-۲ حق الهی حکومت و جایگاه شاه.....
۸۶.....	۲-۲-۲ عدالت
۸۸.....	۳-۲-۲ امنیت.....
۹۱.....	فصل چهارم نتیجه گیری نهایی
۹۹.....	منابع
۱۰۳.....	ضمیمه شماره یک
۱۰۸.....	ضمیمه شماره دو

چکیده

اندیشه سیاسی در بستر تمدن ایرانی - اسلامی دارای شاخه های گوناگونی بوده است. سیاست نامه نویسی از جمله این شاخه ها محسوب می شود. خواجه نظام الملک و غزالی دو تن از شاخص ترین سیاست نامه نویسان محسوب می شوند که به ترتیب با نوشتن کتابهای «سیاست نامه» و «نصيحة الملوك»، سیاست نامه نویسی را به جریان تنومندی در اندیشه سیاسی در تمدن ایرانی - اسلامی تبدیل کردند که بعد از آنها بسیاری از متفکرین با تاسی به آنان در این مسیر قدم برداشتند.

سعدی نیز از جمله افرادی بوده است که دارای تفکرات سیاسی از نوع سیاست نامه نویسی بوده است. در ابتدا مولفه های سیاست نامه نویسی را نزد خواجه نظام الملک و غزالی مشخص ساختیم که عبارت بودند از: حق الهی حکومت و جایگاه شاه، عدالت، امنیت، وزارت. سپس بر اساس سه کتاب بوستان، گلستان و نصيحة الملوك به استخراج این عناصر در اندیشه سیاسی سعدی پرداختیم. سعدی در بوستان و گلستان بر نقش شاه و عدالت تاکید می کند و در نصيحة الملوك نیز در کنار این دو مورد در باب امنیت نیز به بیان نظریات خود می پردازد. اما نکته ای که در سیاست نامه نویسی سعدی به چشم می آید این است که وی بر خلاف دو سیاست نامه نویس پیشین به مولفه وزارت تاکید چندانی نداشته است و این عنصر در اندیشه سیاسی وی کمرنگ تر می باشد.

واژگان کلیدی: اندیشه سیاسی، سعدی، سیاست نامه، حق الهی حکومت و جایگاه شاه، عدالت، امنیت،

وزارت

فصل اول

مقدمه و کلیات

۱. مقدمه

تاریخ ایران زمین مملو از شاعران و ادیبانی بوده است که با قلم و اندیشه خود سهم بسزایی در اعتلای فرهنگ و تمدن ایرانی داشتند و هر یک به نوعی با بیان اندیشه های خود سعی کردند در این راستا قدم بردارند. از سوی دیگر اندیشه های آنان گاهی در بردارنده جنبه های سیاسی نیز بوده است و در لابلای آثار خود سعی نمودند به بیان تفکرات سیاسی و اجتماعی خود بپردازند و در پی آن بودند که با برجسته کردن کاستی ها و ناهنجاری ها و انحرافات اخلاقی و اجتماعی از یکسو مردم و حاکمان زمانه را نسبت به وجود این مصائب در جامعه آگاه سازند و از سوی دیگر با نشان دادن راهکارهای خویش در صدد اصلاح اوضاع و بسامان کردن امور بپردازند. در واقع آنان به عنوان وجدان بیدار جامعه وظیفه خویش را زدن تلنگر به روح جامعه و آگاه کردن آن از وجود مشکلات و مصائب می دانستند.

اما تا کنون در مورد وجه سیاسی تفکرات این افراد کارهای چندانی صورت نگرفته است و کارهای موجود نیز صرفاً با نگاه ادبی و بدون هیچگونه چارچوب نظری از حیث اندیشه سیاسی به آنها نگریسته اند. از اینرو در این پایان نامه یکی از این شعرا را که سعدی باشد، مورد بررسی قرار دادیم تا جنس تفکر سیاسی و مولفه های اندیشه سیاسی وی را مشخص سازیم. از اینرو، بر پایه هدف این پایان نامه و سوال و فرضیه مطرح شده در آن، ابتدا در فصل اول به ارئه کلیات طرح و مباحث نظری خواهیم پرداخت و چارچوب نظری اثر حاضر را معرفی خواهیم نمود. در فصل دوم به جایگاه سعدی در ادبیات فارسی و تاثیری که وی از خود به جای گذاشته است، اشاره خواهد شد. در فصل سوم نیز بر اساس چارچوب نظری به بررسی جنس تفکر سیاسی سعدی و مشخص کردن مولفه های اندیشه سیاسی وی خواهیم پرداخت. و در فصل آخر که در بردارنده نتیجه نهایی کار می باشد به جمع بندی اثر حاضر و مورد آزمون قرار گرفتن فرضیه آن می پردازیم.

۲. طرح مسئله و اهمیت آن

اندیشه سیاسی یکی از گرایش های علوم سیاسی، و دربردارنده شاخه های گوناگون است. فلسفه سیاسی، ادبیات سیاسی، کلام سیاسی، عرفان سیاسی و ... از جمله شاخه های مهم اندیشه سیاسی محسوب می شوند. آثار برخی از شعرا و ادبای ایرانی دربردارنده تاملات سیاسی آنان است و به سیاست از دریچه ادبیات نگریسته اند. از اینرو در آثارشان شاهد پیوند ادبیات و سیاست می باشیم. سعدی از جمله این افراد است که در برخی از آثار خود تفکرات سیاسی خویش را بیان نموده است. نوع اندیشه سیاسی سعدی مورد بحث و مجادلات علمی است. اینکه آیا سعدی سیاست نامه نویس بوده است یا نه موضوع اصلی این پایان نامه می باشد. از اینرو ما در اینجا سعی نمودیم به بررسی اندیشه سیاسی سعدی و مولفه های آن بپردازیم و جنس تفکر سیاسی وی را مشخص سازیم.

۳. مرور ادبیات

تا کنون در باب اندیشه سعدی بطور عام و وجوه مختلف زندگی وی کارهای گوناگونی صورت گرفته است. مجموعه این کارها را می توان به دو دسته عمده تقسیم نمود. دسته اول کارهایی هستند که بطور کلی به بررسی ادبیات در ایران پرداخته اند که بخشی از آن مربوط به سعدی بوده است و در این قسمت آنها ضمن اینکه به بررسی فنی آثار سعدی از جنبه های گوناگون پرداخته اند اشاراتی نیز به اندیشه سعدی نموده اند و گاهی تضمینات سیاسی اندیشه وی را نیز بیان کرده اند. از جمله مهمترین این کارها می توان به کتابهای تاریخ ادبیات ایران نوشته ذبیح الله صفا یا رضا زاده شفق یا سایر نویسندگانی که به بررسی تاریخ ادبیات در ایران پرداخته اند، دیدار با اهل قلم اثر غلامحسین یوسفی، چهار سخنگوی وجدان ایران نوشته محمد اسلامی ندوشن، از گذشته ادبی ایران اثر عبدالحسین زرین کوب، سبک شناسی محمد تقی بهار و ... اشاره نمود. از سوی دیگر دسته دومی از کارها نیز وجود داشته اند که بطور مستقل سعدی و آثار وی را مورد بررسی و پژوهش قرار داده اند و بخشی از کار خویش را نیز به اندیشه سعدی اختصاص داده اند که در آن جنبه های سیاسی و اجتماعی

اندیشه وی نیز مورد اشاره قرار گرفته است و یا حتی می توان گفت بخش عظیمی از کار به این اندیشه ها اختصاص یافته است. در اینجا بطور مختصر بخش دوم کارهای صورت گرفته در باب سعدی به منظور آشنایی اجمالی با اندیشه سیاسی وی اشاره خواهد شد و کارهای بخش اول نیز فراخور مباحث مطرح شده در متن مورد اشاره قرار خواهند گرفت. همچنین باید به این موضوع نیز باید اشاره نمود که در کنار کتابهایی که در باب سعدی نگاشته شده است باید به مقالات زیادی که نیز در مورد وی نوشته شده است اشاره نمود که در اینجا فقط به یک مورد از این مقالات که به بحث ما نزدیک تر است، اشاره خواهد. از سوی دیگر در میان پایان نامه ها نیز کارهای گوناگونی صورت گرفته است که اکثر این کارها صرفاً جنبه های فنی آثار سعدی مورد مطالعه قرار داده اند و فقط تعداد اندکی از کارها اندیشه های سیاسی و اجتماعی وی را مورد پژوهش قرار داده اند که در اینجا یک مورد از این پایان نامه ها که تا حدودی به موضوع این پایان نامه مربوط است را مورد بررسی قرار می دهیم.

۳-۱) آرمانشهر زیبایی: گفتارهایی در شیوه بیان نظامی - سعید حمیدیان

این کتاب علیرغم اینکه دارای عنوان آرمانشهر می باشد و تبعاً باید به بحث در مورد اندیشه سیاسی پردازد اما هیچگونه اشاره ای به مباحث اندیشه ای نمی کند و صرفاً به بیان ویژگیها و سبک فنی نظامی در آثارش می پردازد.

۳-۲) سعدی : ضیاء موحد

موحد شاعران کلاسیک را ادامه دهندگان جدی و فرهنگ و ادب پیش از خود می داند و کار آنان را بیش از آنچه ریشه در نفسانیات و زندگی شخصیشان داشته باشد، ریشه دار در سنت گذشته می داند. سعدی نیز از این امر مستثنی نیست. از نظر وی سعدی همچون سایر شعرای کلاسیک به جای اینکه به توصیف « من » شخصی پردازد سعی کرده به توصیف میراث گذشتگان با زبان خود پردازد و از اینرو آثار وی بازتاب دهنده فرهنگ عصر خویش با تمام تناقضها، تضادها و ناسازگاریهای آن است.

موحد تلاش نموده است که به ارائه چارچوبی برای شناخت اندیشه سعدی با تقسیم بندی آثار وی بپردازد. باور وی آثار سعدی از حیث موضوع به دو دسته عمده تقسیم می کند. آثاری که « مایه آنها پند و اندرز و آموزشهای اخلاقی است و آثاری که تغزل و غنایی و عاشقانه است.» (موحد، ۱۳۷۸، ص. ۶۷) آثار پند و اندرزگونه سعدی آثاری هستند که وی در آنها حرفه، هنر یا آداب خاصی را آموزش می دهد و یا اینکه به بیان ارزشهای اخلاقی می پردازد و دیگران را توصیه به رعایت نمودن این اصول می نمایاند.

موحد غزلهای سعدی را نیز به سه دسته تقسیم کرده است. غزلهای عارفانه، عاشقانه و پند آموز. در غزلهای عاشقانه، سعدی از عشق به معنایی وسیعتر سخن می گوید، « معنایی که در حماسی ترین شکل آن انان می کوشد با جهان یگانه شود تا بر احساس بیگانه بودن خود در آن غلبه کند.» (موحد، ۱۳۷۸، ص. ۹۸) و غزلهای عارفانه وی بیان شاعرانه این تعبیرند.

۳-۳) بازخوانی انتقادی گلستان: ناصر پور پیرار

پور پیرار در کتاب خود پس از بحث در باب زندگی سعدی و حوادثی که برای وی اتفاق افتاده است و پس از اینکه شبهاتی را نسبت به برخی از ابیات سعدی وارد کرده است در بخشی از کار خود بطور مختصر به اندیشه سعدی در گلستان اشاره کرده است که البته اشاره وی صرفاً به کلیت اثر اشاره دارد و بطور خاص و موردی اندیشه وی را مورد بررسی قرار نداده است.

از نظر پور پیرار سعدی در گلستان موضع مشخص اجتماعی و اخلاقی ای اتخاذ نکرده است چرا که به باور وی «محیط و اشخاصی که سعدی در گلستان وصف و ترسیم کرده، فقط می تواند حوزه ای از روابط زندگی مادی و اخلاقی و اجتماعی مردمی می باشد با فرهنگی متوسط، که فاقد ارتباط و قید و بندهای سنتی اجتماعی بوده اند و چشم اندازشان بر جهان، دیدگاه غنیمت دانی و فرصت شماری عمر بوده است.» (پورپیرار، ۱۳۷۶، ص. ۱۸۳) از اینرو پور پیرار معتقد است سعدی در گلستان بدون داشتن موضعی خاص از شاخه ای به شاخه دیگر پریده است و صرفاً به توصیف آنچه در محیط وی رخ می دهد و تجربیاتی که طی سالها اندوخته است، می پردازد.

۳-۴) تحلیلی بر مقدمه گلستان: مهدی زرقانی (مقاله)

در این مقاله آمده است که سعدی فقط به دو طبقه اجتماعی در گلستان اشاره کرده است، در باریان و بخصوص شاه و صوفیان. بیشتر مطالب گلستان و اکثر بابهای آن در مورد این دو طبقه است. و غیر از اینها تنها در یک مورد از «عالمان عمل به عنوان قرینه ای برای حاکمان عادل نیز یاد شده است.» (زرقانی، ۱۳۸۴، ص. ۱۱۵)

نویسنده علت این امر را در جامعه ای و زمانه ای که سعدی در آن می زیسته است می داند. در عصر سعدی این دو طبقه از طبقات برجسته اجتماع بوده اند. پادشاهان از دیرباز در فرهنگ و ادبیات ایران از جایگاه ویژه ای برخوردار بوده اند بطوریکه می توان گفت تنها طبقه موجود در جامعه شاه و دربار وی بوده اند. از سوی دیگر بعد از حمله مغولان به ایران و ویران شدن کشور و حاکم شدن جو ترس و ناامیدی بر ایران زمین شاهد این بودیم که صوفیگری رواج چشمگیری داشت و خانقاه ها به مامنی برای فرار از مشکلات زمانه تبدیل شدند از اینرو شاهد این بودیم که صوفیان نیز ارج و قرب زیادی در جامعه پیدا کرده اند و از شان اجتماعی در جامعه برخوردار شده اند و تقریباً در اکثر آثار به یادگار مانده از این دوره به بعد صوفیان نیز مورد اشاره قرار گرفته اند، حال چه در مدح آنان یا در مذمتشان. این امر در کتاب سعدی انعکاس یافته است و از اینرو نویسنده معتقد است ساختار گلستان با ساختار جامعه دارد انطباق دارد و گلستان انعکاسی از ساختار جامعه عصر سعدی است.

۳-۵) نگرش اجتماعی سعدی در گلستان: سوپرات من (پایان نامه)

سوپرات من دانشجوی کارشناسی ارشد رشته ادبیات فارسی در دانشگاه تربیت مدرس در سال ۱۳۸۴ به بحث در مورد اندیشه های اجتماعی سعدی پرداخته است. از نظر وی، سعدی در پی الگویی برای جامعه ایده آل است که این جامعه آرمانی بر مبنای عناصری همچون جهان بینی، انسان شناسی، آزادی، عدالت، قدرت و مالکیت، تربیت و آموزش و پرورش است.

۱- جهان بینی: در نگاه سعدی این دنیا توشه ای است برای دنیایی دیگر. از اینرو پیشنها می کند « همه نیتها، اندیشه ها، رفتارها، عمل و توانایی ها را متوجه به آن دنیای دیگر بکنیم. چون بالاخره به آن خانه ابدی بر می گردیم، باید چون از دنیا رفتیم عمل خیر اندوخته باشیم.» (من، ص. ۲۷) از نظر سعدی چیزی که تمام اعمال، رفتار و اندیشه های ما را توجیه می کند، جهان بینی است. بر این اساس جهان بینی ای که سعدی ما را به آن دعوت می کند جهان بینی توحیدی است که با تکیه بر آن می توانیم توشه ای از خیر برای دنیای دیگر برای خود مهیا سازیم.

۲- انسان شناسی: سعدی اساسی ترین تمایل انسانها را حرکت به سوی خدا می داند اما به علت وجود شیطانی که در انسان وجود دارد گاهی اوقات انسانها از حرکت به سوی خداوند باز می مانند و سعدی در حکایات خود از این پدیده ها به طرز روشنی پرده بر می دارد. همچنین سعدی انسان را جایز الخطا می داند از اینرو توصیه به تساهل و تسامح در رفتار انسانها می کند. همبستگی اساس رابط بین انسانها است و افراد همچون اعضای یک بدن واحد هستند که ارتباط آنها به منظور کامل کردن بدن و روح است بدین معنا « که انسان نمی تواند به سوی کمال مطلق حرکت کند مگر اینکه سالم بودن همه اعضای بدن خود را در نظر آورد. این تنها زمانی فعلیت می یابد که انسانی که در مسیر کمال حرکت می کند از محنت دیگران بی غم نباشد.» (من، ص. ۳۴)

سعدی رابطه بین مردم و پادشاه را رابطه بین چوپان و گله تشبیه کرده است. وی معتقد است مردم نباید از پادشاه بترسند چرا که این مردم نیستند که به پادشاه نیاز دارند بلکه بر عکس «پادشاه و معاونش به مردم نیاز ضروری دارد» (من، ص. ۴۰). پادشاه باید از وضعیت مردم آگاهی کامل داشته باشد و باید همه توانایی های خود را برای خدمت گله به کار برد.

۳- عدالت: سعدی برای عدالت منشا الهی قائل است و به عقیده وی «هر چه بر سر انسانها می آید ناشی از اراده خواست خداوند است و خواست و اراده آدمی در تعیین سرنوشت او بی تاثیر است» (من، ص. ۵۲). انسانها داری حقوقی هستند که در شریعت مشخص شده است پس پادشاه باید این حقوق را بشناسد و سعی در پاسداری آنها نماید و این امر وابسته به اجرای عدالت در جامعه است. او بر قررای نظم عادلانه را «به اجرای قوانین و پرهیز

حاکمان از ظلم و ستم زیاده از حد مشروط می سازد و برای درمان عوارض اجتماعی، رحم و شفقت و بذل و بخشش را توصیه می کند» (من، ص. ۵۲). تا از این طریق درد مسکینان و ستم دیدگان کاهش یابد. سعدی معتقد است اداره جامعه آرمانی باید بوسیله مردی توانمند و خردمند صورت پذیرد و روحیه تعاون و همکاری باید بر جامعه حاکم باشد.

۳-۶) تحقیق درباره سعدی: هانری ماسه

از نظر ماسه سعدی شاعری است که در آثار خود تعلیم دهنده اخلاقی است یعنی «مصنفی است که رسوم، عادات، افعال و خُلقیات معاصران خود را مطالعه می کند» (ماسه، ۱۳۶۹، ص. ۱۶۷). سعدی با مطالعه رفتار انسانها سعی می کند در اشعار خویش آداب و قواعد بهتر رفتار کردن را بیاموزاند. از اینرو اخلاقیاتی سعدی در آثار خود تعلیم می دهد جنبه عملی دارد و به منظور بهتر کردن رفتار انسانها و گوشزد کردن جنبه های منفی رفتار آنان است. از نظر وی پایه اخلاق اجتماعی سعدی «وارستگی» است. برای اینکه بشر به نیکبختی برسد «باید بکوشد تا خود را نه تنها در برابر نفس خویش بلکه از دیگران نیز مستغنی سازد» (ماسه، ۱۳۶۹، ص. ۱۷۵).

ماسه در ادامه کار خود به بحث در باب اندیشه سیاسی سعدی می پردازد. از نظر وی، سعدی طرفدار پادشاهی و نظم است و پادشاه باید این قدرت و توانایی را داشته باشد که بر نفس خویش تسلط داشته باشد و قناعت پیشه کند، چرا که این امر لازمه عدالت است و عدم داشتن این خصائص موجب می شود که بسوی خودکامگی برود. ماسه معتقد است سعدی وظایفی را نیز برای فرمانروا در نظر گرفته است که مهمترین این وظایف عبارتند از : الف) وظیفه در برابر رعایا: مهمترین وظیفه پادشاه در برابر رعایا این است که به امنیت رعایای خود توجه داشته باشد و در این راستا باید از تمام امکانات و وسایل خود استفاده نماید. پادشاه باید گروههای فرودست جامعه از قبیل فرودستان، فقیران و یتیمان را شناسایی نماید و سعی نماید از آنان حمایتهای لازم را بعمل آورد. ب) وظیفه در برابر دستگاه حکومت: وظیفه سلطان در برابر دستگاه حکومت از وظیفه در برابر رعایا نیز مهمتر است «زیرا نخست آنکه پادشاه نمی تواند بتنهایی مملکت را اداره کند، پس باید وزیران و مدیرانی داشته باشد»

(ماسه، ۱۳۶۹، ص. ۱۹۳). حکام ایالات باید از میان توانگرا برگزیده شوند تا احتمال سوء استفاده از منابع مالی و مالیات ها کاسته شود. خط مشی سیاسی سلطان باید «دوراندیشی» باشد و برای این منظور باید از احساسات دوری کند و این امر نیازمند این است که وی دارای دو خصیصه «تدبیر» و «قدرت» باشد.

ج) وظیفه در برابر دشمنان مُلک: «پاسبانی کشور وظیفه سلطان است و باید همیشه آنرا با عدالت و بجد اجرا کند» (ماسه، ۱۳۶۹، ص. ۱۹۷). پادشاه در برابر دشمنی که به کشور حمله می کند باید در ابتدا سعی کند با گفتگو و مماشات مشکل را حل کند و اگر چنانچه مشکل از این طریق حل نشد باید اقدام به جنگ و دفاع از میهن نماید.

د) وظیفه در برابر خداوند: سرانجام اینکه سعدی پادشاه را به دوری از ظلم و ستم توصیه می کند چرا که وی باید روزی پاسخگوی اعمال خویش باشد.

۳-۷) سعدی؛ شاعر عشق و زندگی: محمد علی کاتوزیان

کاتوزیان وجه مشخصه سعدی را در این می داند که وی را نمی توان در هیچ چارچوب فکری و اجتماعی گنجانند. «او هم عقلی است هم عشقی، هم مذهبی هم غیر جزمی، هم اخلاقی هم واقع بین، هم دنیوی و هم اخروی.» (کاتوزیان، ۱۳۸۵، ص. ۱۶۱) سعدی شاعری اهل اعتدال بود و وعده هیچ بهشتی را در این دنیا نمی داد اما در مجموع دیدی مثبت به جهان داشت. به عقیده سعدی «همین زندگی با همه کمبودهایش ارزش زیستن دارد.» (کاتوزیان، ۱۳۸۵، ص. ۳۵۰) از نظر کاتوزیان بوستان کتابی «تئوریک» است به این معنا که «کمال و ایده آل هر رفتار در آن مطرح می شود.» (کاتوزیان، ۱۳۸۵، ص. ۲۳۹) اما وی نیز معتقد است که گلستان دارای زبان و محتوایی همچون بوستان نیست و جنبه ایده آلیستی بوستان را ندارد.

کاتوزیان در باب اندیشه سعدی معتقد است که گفتگوی وی در مورد حکومت، گفتگویی چارچوب مند و هدف دار نیست یعنی «او یک سیستم نظری درباره حکومت عرضه نمی کند.» (کاتوزیان، ۱۳۸۵، ص. ۲۰۴) وی این امر فقط منحصر به سعدی نمی داند بلکه این امر در مورد سایر اندیشمندان ایرانی نیز صدق می کند. از نظر وی

آنچه در باب حکومت در آثار قدیم فارسی وجود دارد مشورت دادن به پادشاهان مستبد برای استقرار حکومت خوب است و حکومت خوب، حکومتی است که یا در این دنیا موفق باشد یا در آن دنیا یا در هر دو. همچنین از نظر کاتوزیان حکومت های عادلانه در آثار فارسی را می توان به دو دسته تقسیم نمود. دسته اول شامل کتابهایی همچون سیاستنامه خواجه نظام الملک می شود که در آن کتاب راهنمایی است برای حکومت به منظور استقرار سلطه پادشاه و موفقیت وی در امر حکومتداری است برای برقراری ثبات و آبادانی که نتیجه آن موجب آسایش خلق می شود. اما دسته دومی از آثار نیز وجود دارند که کتابهای سعدی نیز در این دسته قرار می گیرند. این آثار تاکیدشان بر رعایت انصاف و مروت نسبت به خلق است. در واقع می توان گفت دغدغه اصلی این دسته از آثار اساساً در این است که حکومتها « چه بکنند یا نکنند که در این جهان نیکنام شوند و در آن جهان روسپید.» (کاتوزیان، ۱۳۸۵، ص. ۲۰۷) کاتوزیان نگاه سعدی به حکومت را ناشی از نگاه به جهان و زندگی می داند. از نظر سعدی از آنجا که زندگی امری گذرا است از اینرو وی سعی می کند حکومتها را به نیکوکاری دعوت کند و از ستمگری منع نماید.

۳-۸) مقالاتی درباره زندگی و شعر سعدی: منصور رستگار فسایی

این کتاب مجموعه ایست از مقالات و سخنرانیهایی که در مورد سعدی نوشته یا گفته شده است و توسط منصور رستگار فسایی جمع آوری شده است. یکی از مقالات این کتاب « جهان مطلوب سعدی در بوستان » نام دارد که به قلم غلامحسین یوسفی است.

به نظر یوسفی جهان مطلوب سعدی، جهانی است که بر پایه عدالت و دادگستری بنا شده است یا به تعبیر خود سعدی « نگهبانی از خلق و ترس از خدای». سعدی سلطانی را می پسندد که « روی اخلاص بر درگاه خداوند نهد، روز، بندگان را خداوندگار باشد و شب، خداوند را خدمتگزار. » (فسایی، ۱۳۷۵، ص. ۳۲۳) برای استقرار عدالت، حکمران باید در هر کاری که انجام می دهد باید صلاح رعیت را نیز در نظر بگیرد، « اشخاص خداترس را بر مردم بگمارد و کسانی را که از دستشان دستها بر خداست به ریاست نشانند. پیروزی وی در آن است که مردم از او راضی باشند و در رفاه. » (فسایی، ۱۳۷۵، ص. ۳۲۳)

همچنین از نظر یوسفی، سعدی اصولی را برای کشورداری بیان می کند که مهمترین این اصول عبارتند از «آزمودن کسی قبل از بکار گماردن آن، کار بزرگ به نوحاستگان سپردن، سود جستن از رای و تجربه پیران و نیروی جوانان، شناختن کهتران و تماس داشتن با مردم، درستی و نرمی بهم داشتن، رازداری، کیفر دادن ظالم و دزد و خنایتکار، نواختن لشکریان و آسوده داشتن آنان، توجه به اهل شمشیر و قلم، تدبیر و مدارا با دشمن، ترجیح صلح بر جنگ و ...» (فسایی، ۱۳۷۵، ص. ۳۲۵)

۳-۹) قلمرو سعدی: علی دشتی

دشتی معتقد است، اگرچه گلستان سعدی دارای مطالب اخلاقی است اما وی نیز همچون پور پیرار معتقد است کتاب یک اندیشه محوری و پایه ای ندارد که مطالب آن بر مبنای آن محور بنا شده باشند و در یک کلمه کتاب فاقد «سیستم» است. از اینرو این امر موجب شده است که شاهد تناقضات و حتی گاهی اوقات مطالب خلاف عرف جامعه و ارزشهای اخلاقی شاهد باشیم. این امر موجب شده است که «گلستان مانند کشکول یا جنگ، مجموعه ایست از آنچه سعدی در طی سی و چند سال سیر و سیاحت دیده و شنیده است.» (دشتی، ۱۳۶۴، ص. ۲۳۰)

اما بر خلاف گلستان، بوستان شاهکار سعدی و نمونه ای از اثری یکدست، پخته و فصیح است. در بوستان «حکایت» مقدمه ای است برای نشر آرای اجتماعی سعدی و گاهی اوقات «تصویر زنده ای است از وضع اجتماعی.» (دشتی، ۱۳۶۴، ص. ۲۹۳) همچنین از نظر دشتی سعدی در بوستان صرفاً نصیحت نمی کند بلکه «در هدایت مردم به نیکی به آنها نشان می دهد که خیر و مصلحت خود آنها در خوبی کردن است.» (دشتی، ۱۳۶۴، ص. ۲۸۲)

از نظر دشتی، سعدی سعی کرده است در آثار خویش، خود را شخصی دنیا دیده جلوه دهد که به فکر اصلاح جامعه است از اینرو سعی کرده است که نارساییها و نابهنجاریهای جامعه را به تصویر بکشد. بر این اساس، به باور وی نباید «حکایتهایی» را که سعدی آورده است واقعی دانست چرا که سعدی سعی کرده است به منظور اصلاح جامعه خود در حکایتهايش افسانه و واقعیت را بهم پیوند دهد تا بر میزان تاثیرگذاری و نفوذ آنها بیافزاید.

در مجموع از نظر دشتی وجهه مشخصه اندیشه سعدی « حمایت از مظلوم، نصیحت به ملوک، انذار صاحبان اقتدار و پایین آوردن آنهاست از کبر و غرور.» (دشتی، ۱۳۶۴، ص. ۲۴۱)

۳-۱۰) ذکر جمیل سعدی: مجموعه مقالات در باب سعدی

این کتاب نیز مجموعه ای از مقالات و سخنرانیها در باب سعدی به مناسبت هفتصدمین سال تولد وی می باشد. یکی از مقالات این کتاب « سعدی و تصور او از یک جامعه آرمانی » نام دارد که توسط نورالحسن انصاری نوشته شده است. نویسنده معتقد است که بنیاد و پایه ای که سعدی برای مدینه فاضله خود در نظر می گیرد بر پایه ایمان باطنی به خداوند قرار دارد و اینکه او در همه جا حضور دارد و شاهد تمام افعال و کردارهای ما است از اینرو باید با در نظر گرفتن این امر خود به کنترل رفتار خویش بپردازد و این را در نظر بگیرد که هر گونه ظلمی قاعدتاً مکافاتی را نیز برای وی در بر خواهد داشت. اساسی ترین نیاز یک مدینه فاضله « عدل » است. عدل نماینگر یک اجتماع سالم و مرفه است. « آنان که مامور اجرای عدالت هستند باید مراقب باشند که فواید عدل به آسانی به مردم برسد به ویژه طبقات فقیر و ناتوان که هیچگونه دسترسی به درگاه حاکم ندارند. » (مقالات، ۱۳۷۷، ص. ۱۶۲)

در مدینه فاضله حاکم باید خود را با مردم یکسان بداند و زندگی وی نیز مانند زندگی سایر مردم ساده و بی پیرایه باشد. حاکم باید از وضعیت مردم آگاهی کامل داشته باشد و نباید به هیچگونه تبعیضی میان مردم و اطرافیان خویش قائل باشد. از سوی دیگر سعدی به مردم توصیه می کند که نباید در برابر حاکم ستمگر ساکت بنشینند، بلکه باید در مقابل چنین حاکمی قیام کنند و به ظلم و ستم وی پایان بخشند. از نظر سعدی حکومت برای اینکه دست به اقدامات عجولانه نزند باید افراد حق انتقاد و اظهار نظر داشته باشند و این امر نیز باید صریح، بی پرده و آشکار باشد.

همچنین سعدی برخی از اصول اخلاقی را نیز برای حاکمان در یک مدینه فاضله بر می شمرد. یکی از این اصول این است که « یک حکومت آرمانی کار تجاوز و تخطی را ولو بر ضد کشور دشمن آغاز نمی کند و سپاهیان خود را در معرض خطرات، ناخواسته قرار نمی دهد.» (مقالات، ۱۳۷۷، ص. ۱۷۰) همچنین حکومت آرمانی باید

همواره نظامیان خویش را راضی نگاه دارد و از اینرو لازم است به دغدغه های معیشتی آنان رسیدگی نماید و نیازهای مادی آنان را برطرف نماید. از سوی دیگر سعدی معتقد است که دانشمندان و محققان، جمال و زینت هر کشوری هستند. بر این اساس فرمانروایان باید «از مصاحبت حکیمانه آنان تمتع بگیرند، ولی دانشمندان نباید بیهوده در تقرب به ارباب قدرت کوشش کنند.» (مقالات، ۱۳۷۷، ص. ۱۷۳) جامعه ای که از هنرمندان و دانشمندان بی بهره است، جامعه ای است که در نقصان به سر می برد و این نقصان را نه می توان با ثروت پر کرد و نه بوسیله گرسنگان بی نعمت.

۳-۱۱) آئین شهریاری از دیدگاه سعدی: مجید زهتاب

از نظر زهتاب سعدی خداترسی و پرهیزگاری را شرط اول پادشاهی می داند و معتقد است که «حاکم اگر ترک فرمان خداوندی کند، حکومت او فایده ای ندارد.» (زهتاب، ۱۳۸۱، ص. ۳۲) همچنین سعدی دادگری را محور اصلی حاکمیت و هدف اصلی تشکیل حکومت می داند. وی ستمگری شهریار را معادل ویرانی کشور می داند و معتقد است اگر خداوند بخواهد ملکی را ویران کند پادشاهی ظالم بر آن می گمارد و اگر بخواهد آنرا آباد سازد، پادشاهی دادگر بر آن ملک و دیار حاکم می کند.

سعدی عدالت را امری انسانی و فراملی می داند و معتقد است عدالت باید «شامل همه افراد کشور، با هر اعتقاد و اندیشه ای دارند بشود.» (زهتاب، ۱۳۸۱، ص. ۳۴) سعدی به پادشاهان متذکر می شود که هیچ پادشاهی ای ماندگار نیست از اینرو بهتر است پادشاهان عدالت را پیشه خود سازند تا نامی نیک از آنها به جای بماند. سعدی که رفع ظلم و ستم را وظیفه اصلی پادشاهان می داند معتقد است که پادشاه نباید صرفاً به گزارش کارگزاران خود بسنده کند بلکه باید خود شخصاً پیگیر کارهای احوال مردم باشد تا اگر ظلم و ستمی اعمال شد در صدد رفع آن برآید.

همانطور که مشاهده شد، فقط بخشی از این آثار به بررسی جنبه های سیاسی اندیشه سعدی پرداخته اند و اگر هم آن را از حیث اندیشه سیاسی مورد مطالعه قرار داده اند، بدون چارچوب نظری و اینکه وی چه جایگاهی در